

Bizans Dönemi Günlük Kullanım Kaplarına Ait Yayınlar ve Değerlendirme Yöntemleri

Ayşe ÇAYLAK TÜRKER*

Özet

Arkeolojik araştırmalarda en yoğun ve yaygın olarak ele geçen malzemeler seramiklerdir. Ancak yeni sayılabilecek Bizans seramik araştırmalarında, sırsız kapların neredeyse yok sayıldığı, yayınlarda amphora dışındaki türlere genellikle yer verilmediği görülür. Bizans sırsız seramiklerine yönelik kazı ve yüzey araştırması raporları üç grupta toplanabilir. İlki seramik buluntuları içeren monografik kitaplar, ikincisi kazı yayınlarında seramiklere ayrılan bölümler ve üçüncüsü makalelerdir. Çalışma kapsamında, kazı ve yüzey araştırmalarının yayınlarından sırsız seramiklere yer verilenler değerlendirilecek; söz konusu yayınlarda seramiklerin hangi kriterlere göre gruplandırıldıkları araştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Bizans Dönemi, sırsız seramik, seramik, seramik araştırmaları

Summary

In archaeological studies, ceramics are the most common and frequent findings. In Byzantine research, however, unglazed ware (except amphorae) are not taken into consideration. Byzantine excavation and survey reports on unglazed ware can be grouped under three headings. The first group consists of monographic books, that include ceramic findings; the second group is made up of chapters on ceramics in books; and the third group consists of essays. In this article, these three groups are evaluated and the criteria used for such classification will be analyzed.

Key words: Byzantine Age, unglazed ware, ceramic, ceramic research

Arkeolojik araştırmalarda en yoğun ve yaygın olarak ele geçen malzemeler seramiklerdir. Seramikler arasında sayısal açıdan en yoğun grup ise, üzerinde sır ya da boya ile yapılan bezemenin bulunmadığı, günlük kullanım için üretilmiş sırsız kaplardır. Hammaddesi olan kilin kolay bulunması, ve taştan daha kolay biçimlendirilebilmesi sırsız seramiklerin her tip ören yerinde kullanılmasını yaygınlaştırmıştır. Yaşamın her alanında kullanılan bu malzemeler yaklaşık 400 derecenin üzerindeki bir ısıda fırınlandıktan sonra yok olmadıklarından, kırık parçalar bile günümüze kadar ulaşmıştır. Bu nitelikleri ile eğer araştırmalarda sırsız seramikler değerlendirmeye alınır ise, kullanıldıkları toplumun günlük yaşamını ve bu yaşamın zaman içerisindeki değişimini takip edebileceğimiz malzemelerin önemli bir grubunu oluşturabilirler. Buna rağmen yeni sayılabilecek Bizans seramik araştırmalarında, sırsız kapların neredeyse yok sayıldığı, yayınlarda amphora dışındaki türlere genellikle yer verilmediği görülür.

* Araştırma Görevlisi Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

Bizans¹ sırsız seramiklerine yönelik yayınlar üç grupta toplanabilir. İlk grup kazı ve yüzey araştırmalarının sonuç raporları niteliğindeki yayınlardır. İkinci sırada Bizans batık araştırmalarında ortaya çıkarılan seramikler yer alır. Üçüncü grup ise sırsız seramiklere ait bir türün ele alınıp değerlendirildiği yayınlardır². Ayrıca müze ve sergi kataloglarının da bu yayınlar arasında değerlendirilebileceği düşünülse de, bunlarda sırsız seramiklerden çok kırmızı astarlı ve sırlı seramiklere yer verildiği görülmektedir.

Kazı buluntuları sistematik çalışılan bir alandan ve tabakalardan geldiği için tarih ve köken tespiti yapılabilmesi açısından önemlidir. Bu yayınlar seramik buluntuları içeren monografik kitaplar, kazı yayınlarında seramiklere ayrılan bölümler ve makalelerden oluşur. Makale kapsamında, kazı ve yüzey araştırmalarının yayınlarından sırsız seramiklere yer verilenler değerlendirilecek; söz konusu yayınlarda seramiklerin hangi kriterlere göre gruplandırıldıkları araştırılacaktır. Öncelikle Türkiye sınırları içerisindeki kazı ve yüzey araştırmalarının yayınlarına yer verilecek, bunları sırasıyla, Kıbrıs, Yunanistan, Ege Adaları, Suriye, Filistin, Mısır ve Tunus izleyecektir. Yayınlar tanıtılırken Türkiye sınırları içerisindeki yerleşimler için önce kitaplar, sonra kitap içinde seramiklere ayrılan bölümler ve makaleler kendi içlerinde kronolojik olarak sunulacaktır. Türkiye dışındaki yerleşimlerin yayınları ise hacimlerine bakılmaksızın, kronolojik sıralama içerisinde sunulacaktır.

1. Türkiye'deki yerleşimlere ait seramik yayınları

1.1. Kitaplar

Tarsus

1950'de çıkan eski Tarsus civarındaki Gözlü Kule yerleşiminin yayını, ilk çalışmalardan biri olması ve sadece kaliteli Roma seramiklerine değil tüm seramik buluntularına yer vermesi nedeniyle önemli bir yayındır (Goldman, 1950). Kazı 1935'de başlamış ve 1938'de sona ermiştir (Goldman, 1950:4; Goldman, 1935, Goldman, 1937; Goldman, 1938; Goldman, 1940). Jones tarafından hazırlanan yayında seramikler üç gruba ayrılarak incelenir: “kandiller”, “damgalı amphora kulpları” ve “pişmiş toprak figürinler” (Jones, 1950:149-296, pl.119-210). Kazılarda Hellenistik ve Roma dönemlerine ait örnekler ortaya çıkarılmış; tarihlemeler sikke, kandil ve mühürlü amphora kulpları yardımıyla yapılmıştır. Bu tarihlemelerde muhtemelen stratigrafik kriterlerde kullanılmıştır (Jones, 1950:149-150). Parçalar halindeki malzemelerin değerlendirmesi yapılmamış, katalogta sadece seramik tiplerine ait örnekler gösterilmiş. Seramikler öncelikle kronolojiye göre gruplanmıştır: Hellenistik dönem (İ.Ö. 4.yy. sonu-2. yy. ortaları), Hellenistik-Roma dönemi (İ.Ö. 2.yy. ortaları- İ.S.1.yy. ortaları),

¹ Kronolojik olarak 330 yılında I. Konstantinus'un Byzantion'u Roma'nın ikinci başkenti olarak seçmesi ile başlayıp 1453'e kadar süren ve çağdaş tarihçiler tarafından Bizans olarak adlandırılan dönem, çalışmamızdaki Bizans Dönemi'nin karşılığı olarak kullanılmaktadır.

² Sayıca az olan bu yayınlar genellikle amphoraları konu almaktadır. Unguentariumlar ve pithoslar için de birer yayın bulunmakla beraber pithosları konu alan çalışma daha çok hamur analizi üzerine yoğunlaşmaktadır. Benzer bir yayın grubu da aynı müzede bulunan Bizans döneminden bir eser grubunun ele alınıp incelendiği yayınlardır. Çalışmamızda bu yayınlar da değerlendirilecektir; ancak bu nitelikte olan mevcut yayınların tamamı amphoraları konu almaktadır. Bunların yanı sıra aynı müzede bulunan amphoraların dönem ayrımı yapılmaksızın ele alındığı makaleler de vardır. Bu makalelerde de Bizans amphoralarına ait tiplere rastlanmaktadır.

Erken İmparatorluk dönemi (İ.S.1.yy- 2.yy. başı), Orta İmparatorluk dönemi (İ.S.2.yy. sonu- 3.yy. sonu) ve Geç İmparatorluk dönemi (İ.S.3.yy. sonu- 7.yy. sonu).

Kronolojik gruptan, bu çalışmanın konusu ile çağdaş örnekler “Geç İmparatorluk Dönemi” seramikleri arasında yer alır. Bu grupta “mutfak kapları”, “bezemeli mutfak kapları”, “pişirme kapları” ve “unguentarium”lar bulunur.

Mutfak kapları arasında yiyecek ve şarap depolamada ve bunların mutfakta hazırlanması sırasında kullanılan sırsız seramik kaplara yer verilir. Bu tipler arasında ele alınan pithosların evde tahılları depolamada; amphoraların, şarap ve yağ taşıma ve depolamada, testilerin su taşımada, “basin” ve “mortar” adı verilen kapların, peynir ve süt ürünlerinin hazırlanmasında, kase ve çanakların, yemek hazırlamada kullanıldıkları belirtilir (Jones, 1950:166).

Pişirme kapları grubundaki örneklerin gerçek pişirme işinde kullanıldıkları belirtilerek farklı işlevdeki mutfak kaplarından ayrılmıştır. Doğrudan ateşin üzerinde kullanıldıklarından kumlu hamurdan üretildikleri ileri sürülür (Jones, 1950:197). Bu grupta tavalar, güveçler ve pişirme kapları bulunur. Sebebi yayında belirtilmemesine rağmen bazı testiler, pişirme kaplarıyla birlikte ele alınmıştır. Bunlarda düz ve yonca ağızlı olmak üzere iki ayrı tip vardır. Bezemeli mutfak kapları, ayrı bir grup olarak değerlendirilmiştir. Bunlar çok enderdir ve bu kaplardan sadece birkaç parça renkli slip bezemeye sahiptir ve kaba bir hamurları vardı. Bunun da Erken ve Orta İmparatorluk döneminden olduklarını gösterdiği öne sürülür (Jones, 1950:203). “Unguentarium”lar, temel olarak başka bir grupta tanımlanmamış, buna neden olarak, kendi alışılmamış biçimi ve ikinci olarak karakteristik hamurlara sahip olmaları gösterilmiştir (Jones, 1950:200).

Tarsus seramiklerinin yayınında öncelikle tüm seramiklerin ele alındığı söylenebilir. Genellikle kronolojiye göre dizilen katalog şeklindeki tanımlamalara yer verilmiştir. Kapların gruplandırılmasında “sofra kapları”nın bir bölümü biçim ve hamurlarına göre bir araya getirilmiş; sofrada kullanılmayan kaplar iki gruba ayrılmıştır: “mutfak kapları” ve “pişirme kapları”. Bu ayrımın işleve ve hamur farklılıklarına göre yapıldığı anlaşılır. Ancak aynı işlevsel gruplama daha küçük iki grup, “unguentaria” ve “bezemeli mutfak kapları” için kullanılmamış; sadece tipolojik özelliklere bakılmıştır. Kapların sınıflandırılmasında bazen işlevsel bazen de tipolojik kriterlerin kullanıldığı görülür.

Anamur

Kilikya kıyısındaki Anamur’un seramiklerine ait ilk yayın 1977’de yayınlanan bir makaledir. Bu makalede 1971-72 yılı kazısında dolgu topraktan bir grup seramiğe yer verilmiştir (Williams, 1977). İ.S. 631’den 7. yy. sonuna kadar olan döneme tarihlenen dolguda kırmızı astarlı seramiklerin yoğun olduğu belirtilir (Williams, 1977:175). Bu yayında seramikler; sofa kapları, mutfak kapları, depolama kapları ve çeşitli seramikler olarak gruplandırılır.

Aynı yazarın 1989’da yayınlanan ve Anamur’dan Roma - Erken Bizans seramiklerini içeren kitabı ise 1970-1980 arasındaki kazılarda ele geçen seramikleri kapsar (Williams, 1977: Önsöz). Bu yerleşimdeki detaylı çalışmalar 1962 yılında Kilikya Tracheia’sınının kıyı yerleşimlerinin araştırıldığı geniş bir survey kapsamında başlamıştır (Williams, 1989:xi). Bu çalışmada daha geniş bir zaman aralığını; İ.S. 1.yy.

– 7. yy. sonu ve 13. yy. yerleşiminin kazısını kapsamaktadır. Sırsız seramik grubunun belirlenmesi 1977 raporundan farklıdır. Burada sırsız seramikler üç ana gruptan biri olarak ele alınırlar, diğer iki grup ise “ince seramikler, sigillatılar” ve “Roma kırmızı astarlı seramikleri”dir.

Katalog seramik gruplarına göre sunulmuş, bu gruplar içindeki tipler ise kronolojiye göre sıralanmıştır. Sırsız seramiklerin kontekstine ya da ana hamur gruplarına göre de kaplar ele alınmıştır. Sırsızlar işlevlerine göre 6 gruba ayrılır. Her bir seramik grubunun hamuru, grubun başındaki giriş bölümünde tanıtılır (Williams, 1989:xiv). Kullanılan tanımlama metodu, Peacock tarafından geliştirilen bir metottur (Peacock 1977). Örneğin pişirme kapları grubunda Kıbrıs pişirme kapları diye adlandırılan bir alt grup vardır ki; bu grubun ayrımı hamurlarına göre yapılmıştır. Aynı durum beyaz hamurlu mutfak kapları için de geçerlidir.

Seramiklerin tarihlendirilmesinde bölüm A ve B adı altında iki kontekstten gelen buluntular sunulmuştur. Bölüm A (grup A1-A10), terminus ante quem ve terminus post quem kontekstlerini içeren tabaka dışı bir tarihlendirme yapılmış ve tarihlenebilen yapı, mozaik döşeme vb. malzemelerden yararlanılmıştır. B bölümü (grup B1-B3) ise sadece tabaka içi tarihlendirme kriterlerine göre belirlenmiştir. Tarihlendirilebilen seramikleri veya sikkeleri içermektedir.

Perge

Perge'deki seramik çalışmalarının sonuçları 1995'de yayınlanmıştır (Atik, 1995). Bu yayın bir Roma yapı kompleksinde 1979-1985 arasındaki kazılarda ortaya çıkarılan seramiklerinin tamamını içermektedir. Parçaların toplam sayısı 8000'dir (Atik, 1995:1). Buluntular İ.Ö. 1.yy.'dan İ.S. 15. yy.'a kadar olan zaman aralığını kapsar. Ama parçaların büyük bölümü İ.S. 7. yy.'a kadar olan daha erken dönemdedir. Sonraki dönemlere ait seramikler ise yüzey buluntularıdır. Hamam kompleksi kasaba alanının dışına doğru uzanmaktadır ve burada yüzey araştırmaları yapılarak seramikler belgelenir; kazı yayınında da yer alır (Atik, 1995:203). Yazar, yayınında seramikleri incelerken dört ana dönem saptamış ve buluntuları da bu dönemlere göre sunmuştur. Erken İmparatorluk Dönemi (İ.Ö. 1. yy. – İ. S. 1.yy.), Orta İmparatorluk Dönemi (İ.S. 2. yy. – İ. S. 3.yy.), Geç İmparatorluk Dönemi (İ.S. 4. yy. – İ. S. 7.yy.), Bizans ve sonraki dönemler (İ.S. 8. yy. – İ.S. 15. yy.). Bu 4 ana bölümler arasında Orta ve geç İmparatorluk Dönemleri (İ.S. 2. yy. – İ. S. 7.yy.) stratigrafik bir kontekst değildir. Kontekstlerin tarihlendirilmesi temelde seramikler, stratigrafi ve sikkeler üzerine kurulmuştur (Atik, 1995: 6,88,96-97,112,129). Bu çalışma kronolojik kriterlerin kullanıldığı bir örnektir.

Her dönem için seramiklerin tanımlanmasından önce stratigrafik kontekstler tanıtılmıştır. Her döneme ait seramikler ana grupların sayısına göre sınıflandırılmıştır. Seramik grupları burada esas alınır ki bu grupların belirlenmesinde gözle ayırım yapılmıştır. Erken İmparatorluk dönemine ait sırsız seramiklerde iki grup belirlenmiş ve bu grupların oluşturulmasındaki kriterler yayında belirtilmiştir. Bunlardan birinci grup yerel üretim olarak belirlenmiş ve bunların kurşun sırlı yerel seramiklerle aynı dönemde ve aynı fırınlarda üretildiği öne sürülmüştür (Atik, 1995: 58). Kaba seramiklerin ayırıcı kriterleri söylenmemiştir, ama ayırımın tipolojiye göre olmadığı görülür. Farklı dönemlerden kaba seramik grupları tipolojiye göre ayrılmıştır. Dönemlere göre alt

grupların sayısında farklılıklar görülür. Kataloğun tamamı buluntu yerine göre tanımlanmıştır. Kapların hamur ve yüzey renkleri Munsell renk kataloğuna göre verilmiş; ölçüler metinde söylenmemiş ama çizimlere ölçekler eklenmiştir. Açıklayıcı notlar her kap grubunun tipolojik paralelleriyle birlikte verilmiştir.

Değerlendirme bu yayında ağırlıklı değildir. Kaba seramikler İ.S. 4. yy.'ın sonunda başlar ve 5. ve 6. yy.'da yoğunlaşır. 7. yy.'da da devam eder. Kalitenin erken dönemde daha iyi olduğu ve kırmızı astarlı grubun yoğunluğu vurgulanır. Katalogda 120 sırsız seramik yer alır.

İstanbul

Türkiye'deki en eski arkeolojik araştırmalar İstanbul'dadır. İstanbul doğu ve batı arasındaki ana geçiş yoludur ve Roma İmparatorluğu'ndan sonra Hıristiyan başkenti olarak da büyük bir öneme sahiptir.

İstanbul'daki seramik çalışmalarının ilki Stevenson tarafından 1947'de yayınlanmıştır (Stevenson, 1947). Bu makalede ana konu sırlı seramiklerdir ve bizim çalışmamızın dışında kalır. Son yıllardaki araştırmalarda Hayes, İstanbul Saraçhane'deki Aziz Polyuktos Kilisesi'nde 1964-1969 kazısında ortaya çıkarılan tüm seramikleri alarak Stevenson'un ilk çalışması üzerine temellendirmiştir. Kazılan alan İ.S. 400 yılından itibaren tüm Osmanlı dönemini de içerir. Geç Bizans dönemi için ise bir boşluk vardır (Hayes, 1992:xi). Kitabın hacminin yarısı geç Roma ve Bizans seramiklerine ayrılmıştır. Kitapta öncelikle buluntular stratigrafiye göre gruplara ayrılarak sıralanmış, seramikler ise tabaka ve hamurlara göre gruplandırılmıştır (Hayes, 1992:xi). Kaplar gruplarına göre farklı bölümlerde ele alınmışlar, her grubun başına hamur ve tarihlendirme kriterleri hakkında açıklamalar eklenmiştir. Kitabın 11. bölümü "deposits"lerin kataloğunu içermektedir. Her bir kap için katalog hazırlanmış, ayrıca her seramik grubundaki tiplerin sayısı da verilmiş ve tipler kataloğun girişine eklenmiştir (Hayes, 1992:xi). Saraçhane raporu geniş bir zaman dilimine ait buluntuları içermesi açısından oldukça önemlidir; Bizans İmparatorluğunun tüm dönemlerine ait buluntular bu çalışmada yer alır.

Efes

Efes'deki agoranın bazilikasından Hellenistik ve Roma seramiklerinin yayını sırsız seramiklere rağmen, sigillata ve kırmızı astarlı seramiklerin önem verilip incelendiğini gösteren bir çalışmadır (Mitsopoulos-Leon, 1991). 1963-1972 kazılarında ortaya çıkarılan seramiklere yer verilmiştir. Seramiklerin yoğunluğu Hellenistik dönemdedir, İ.Ö. 300 yılından başlayarak sadece belli bir döneme tarihlenen küçük bir grup seramik bu çalışmanın konusuyla ilişkilidir. Diğer bölümlerde özellikle ince seramikler değerlendirilir. Buna rağmen sırsız seramiklere dikkat çekici bir şekilde yer verilmez. Sadece "unguentariumlar"dan söz edilir ve aynı durum tüm dönemler için geçerlidir.

1997'de bu durum Efes'deki Tetragonos Agora olarak adlandırılan bir başka yerleşim için hazırlanan yayında da kısmen tekrarlanır (Gassner, 1997). Bu kitapta 1979-1981 ve 1984'deki kazılarda çıkan buluntular ele alınır. Sadece ince seramikler değil aynı zamanda kaba seramikler, kandil, cam ve metal, kemik gibi küçük buluntular da yayınlanmıştır. Ancak sırsız seramiklere yine sınırlı yer verilir. Ayrıca sırsız ve diğer kaplar veya tipler üzerine bir değerlendirme de yapılmaz (Gassner, 1997:22). Dönem olarak İ.Ö.7. yy.- İ.S.7. yy.'ı kapsayan rapor kronolojik dönemlere bölünür. Hellenistik

dönem için yerleşim alanları alt gruplara ayrılır; sınıflama kaplara ve kapların tiplerine göre yapılmış; pişirme kabı gibi işlevsel gruplara da yer verilmiştir. Buluntular için kimyasal veya minerolojik çalışmalar yaptırıldığından söz edilmez. Tanımlamalar Munsell renk kataloğuna göre renkler belirtilerek gözle yapılmıştır.

Sagalassos

Seramik yayınları arasında sadece sırsız seramikleri konu alan tek yayın Sagalassos kitabıdır (Degeest, 2000). Aslında bir doktora tezi olarak hazırlanan bu kitapta 1990-1995 yılları arasındaki kazılarda ortaya çıkarılan sırsız seramikler incelenmiş; üzerinde sır bulunmayan günlük kullanım kapları sırsız olarak tanımlanmıştır. İ.S.1.yüzyıl-İ.S.7.yüzyıl ilk yarısına ait buluntuları içeren yayın disiplinlerarası bir çalışmadır ve kimyasal araştırma yöntemlerine geniş yer verilir³. Çalışmada temel gruplama hamurlara göre yapılmış, belirlenen 10 hamur grubundaki kaplar için ayrı ayrı tipoloji oluşturulmuştur. Tarihlendirme ise tabaka ve benzer örnekler yardımıyla yapılır.

Bu çalışma başlı başına sırsızları ele alıp inceleyen tek kitap olması açısından önemlidir, ancak; 1.yüzyıldan 7.yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemi içerdiğinden Bizans Dönemi seramiklerinin küçük bir bölümüyle çağdaş örnekler sunar.

1.2. Kitap içinde seramiklere ayrılan bölüm

Labranda

Karya bölgesinde yer alan Labranda'nın seramik raporu 1940'lar ve 50'lerdeki seramikleri içerir (Hellström, 1965). Labranda seramik buluntularının tarihi pek çok yerleşimde olduğu gibi, İ.Ö. 5.yy. sonundan İ.S. 6.yy. sonuna kadar olan dönemdir. Ama bu zaman aralığındaki tüm seramikler ayrıntılı bir şekilde değerlendirilir. Roma kapları genellikle sofraya kaplarıdır ama mutfak ve pişirme kaplarına yer verilir, buna rağmen yayında (Hellström, 1965:44-47; 75-77; pl.37-39). seramiklerin sınıflandırılmasındaki kriterlerden söz edilmez. Katalogdaki bölümlere çoğunlukla tipolojik özelliklere göre yapılmıştır. Sırsız seramikler "plain wares" olarak adlandırılır; mutfak ve pişirme kaplarını içerir; "Unguentarium"lar ayrı bir grupta ele alınır. Sırsız seramiklerin tarihlendirilmesinde diğer yerleşimlerde ele geçen paralel örneklerle ilgili kalınır; tabakaların özelliklerine dayanan bir değerlendirme seramiklerin tarihlendirilmesinde kullanılmaz.

Korucutepe

Korucutepe'deki 1968-70 yılları arasındaki çalışmaların sonuçlarını içeren kitabın 3. cildinde "Seramikler ve Pişmiş Toprak Objeler" başlığı altında Ortaçağ seramiklerine yer verilir (Bakırer, 1980:189-223). Seramikler iki grupta toplanarak incelenir. Bunlardan ilki; bizim çalışmamız içinde önem taşıyan Ortaçağ sırsız seramikleri ve pişmiş toprak objelerdir. Çalışmada sırsız seramikler için "unglazed" sözcüğü kullanılmıştır (coarse wares ya da plain wares değil). Bu tanımlama sırsız seramikler olarak ele alınıp değerlendirilen grubun seçim kriterine de işaret etmektedir. İkinci grup ise sırlı seramiklerdir.

³ Bu analizler arasında kimyasal, minerolojik ve pişim analizleri bulunmaktadır. Ayrıntılar için bkz. R. Degeest 2000, s. 68-71.

Sırsız seramikler dört grupta toplanır; bunlardan ilki pişirme kapları ve günlük işlerde kullanılan kaplardır. İkinci grup fırın malzemeleri, üçüncü grup pişmiş toprak yapı malzemeleri, son grup ise diğer pişmiş toprak objeleri içerir. Bu gruplar içerisinde yer alan türler ve bu türlere ait tipler yayında tanımlanmış, tablolar hazırlanarak belirlenen standart başlıklar altında her kap için oldukça ayrıntılı bilgilere ulaşılabilmesi sağlanmıştır. Sırsız seramikler bu yayında işlevsel özelliklere göre gruplandırılarak incelenmiştir. Oldukça az sayıda olan, sırsız seramiklerin de inceleme kapsamına alındığı yayınlardan biri olmasının yanı sıra işlevsel gruplara göre değerlendirme yapılması açısından da önemli bir yayındır.

Aşvan Kale

Keban projesi kapsamında gerçekleştirilen çalışmanın raporu niteliğindeki kitapta seramiklere de bir bölüm ayrılmıştır (Mitchell, 1980:69-78). Sadece Ortaçağ buluntuları değil İ.Ö. 66 yılından itibaren İ.S. 13. yy'a kadar uzanan dönemden seramikler yer alır. Seramikler kronolojiye göre gruplandırılır; bunlar; "İ.Ö. 2. ve 1. bin yıl seramikleri", "Hellenistik", "Roma", "Ortaçağ I, II ve III". Ortaçağ I'de 12 sırsız kap bulunur, bunlar depolama kabı, kase ve testi türündeki örneklerdir. Ortaçağ II'de sırlı seramikler yoğun olmakla birlikte sırsızlardan da söz edilir. Sırsız seramiklerin kumlu ve mikalı hamurlara sahip oldukları, genellikle koyu kırmızı ya da kahverengi renklerde oldukları belirtilir. Bu grupta 10 sırsız seramik parçası bulunur. Türler ise pişirme kabı, testi ve kaselerden oluşmaktadır. Ortaçağ tabakalarında sonuncusu olan "Ortaçağ III"te ise sırsız seramik bulunmaz. Bu rapor oldukça kısadır ve seramiklere sınırlı yer verilmiştir; sırsız kaplarla ilgili bir değerlendirme bulunmaz, ancak çizimlerle fikir edinmek mümkün olabilir.

Alahan

Michael Gough tarafından hazırlanan Alahan'daki manastırın tanıtıldığı çalışmada seramik ve cam buluntulara da yer verilmiş ve bu buluntular Caroline Williams tarafından tanıtılmıştır (Williams, 1985: 35-53). Yayında seramikler yedi grupta incelenir. Bunlar; Geç Roma sofrası kapları (Afrika, Kıbrıs kırmızı astarlı seramikleri, Afrika kırmızı astarlı emitasyonları ve çeşitli ince seramikler), Manastır kapları; diğer kaplar (pişirme kapları ve astarlı kaplar), çeşitli formlar (mortarium, tabak, testi, unguentarium), amphoralar, kandiller ve Ortaçağ seramikleridir. Diğer kaplar başlığı altında yazarın tanımına göre mutfak kapları yer alır. Bu grup altında iki alt başlık açılır ve bunlardan ilki işlevsel bir bakışla düşünülmüş olduğu akla gelen pişirme kaplarıdır. Ancak bu işlevsel tanıma karşılık ikinci alt başlık astarlı kaplardır. Birinci grupta 8 pişirme kabı bulunur. Bunlar ağız çapları 10-13 cm. arasında olan kaplardır; kulplu ve kulpsuz tipleri vardır. Pişirme kaplarından iki örnek için katalogta tarih verilmiş, diğer türler için bir tarih önerilmemiştir. Astarlı kaplar başlığı altında iki parçaya ait katalog yer alır; bunlardan biri testi diğeri ise çömlektir.

Çeşitli formlar olarak adlandırılan grupta ise farklı türdeki kaplara ait kataloglar sunulur. Ancak bu bölümün başında diğerlerinde olduğu gibi bir açıklama bulunmaz. Bu nedenle buradaki kapların neden diğer kaplar başlığı altındaki mutfak kaplarıyla birlikte ele alınmadığı anlaşılmaz.

Bir başka grup olan amphoralar için katalog, çizim ya da fotoğraf bulunmaz. Tümlenen bir amphora örneğinin bulunmadığı, parçaların doğu Akdeniz’de erken Bizans Dönemi’nde görülen amphoraların tipinde olduğu söylenir. Benzerlerinin Yassı Ada batığında ve Bodrum Müzesinde bulunduğu dipnottan anlaşılır; metinde ise amphoraların hamurları tanıtılır. Ortaçağ seramikleri başlığı altında 12.-14. yy.’lara tarihlenen sırlı seramiklere yer verilir. Yayında seramiklerin hamur, astar ve sır renklerinin tanımı gözle yapılmış, standart bir renk kataloğu kullanılmamıştır.

Sardis

Geç Roma dönemi sırsız seramikleri için önemli bir yayın, eski Lidya’daki Sardis’de ortaya çıkarılan “Bizans dükkanları”nın 1958-1975 yıllarındaki kazı buluntularını kapsamaktadır. Kazı raporu 1990’da Stephens Crawford tarafından yayınlanmıştır (Crawford, 1990). Buluntular Sardes’de mermer döşemeli anıtsal yolun kuzey tarafında bir sıra halinde dizilen 26 dükkanın kazısından ortaya çıkarılmıştır (Crawford, 1990:1, fig.1-5). Bu dükkanlar İ.S 5. yy.’dan 6. yy.’ın başındaki yangınla yok olana kadar kullanılmıştır. Buluntuların durumundan dükkanların birdenbire tahrib olduğu düşünülmektedir. Çünkü kullanım malzemeleri ve sikkeler etrafa saçılmış şekilde bulunmuştur (Crawford, 1990:2).

Buluntuların tamamı kataloğa alınmamış, katalogda sadece seçme eserler sunulmuştur. Kaba, mikalı ve kırmızı hamurlu kaplar yerel üretim olarak tanımlanır ve buluntuların %75’lik bir bölümünü içerir (Crawford, 1990:13). Başta amphora olmak üzere türlerinin büyük bir bölümü bu malzemeden üretilmiştir. Bu kapların farklı tipleri aynı hamuru içerir ama dolia ve kapakların yapımında aynı hamur daha fazla kum, bitkisel katkı eklenerek üretilmiştir. Seramiklerin %20’si iri kumlu, gri içli siyah kaplardır. Kaliteli kırmızı kaplar yani kırmızı astarlı seramiklerin toplamın sadece %4’ünü oluşturduğu, bu hamurdan üretilen kap tipleri özellikle tabak, kase ve fincanlar olduğu belirtilir (Crawford, 1990:13).

Seramik grupları içindeki bu sınıflama raporda farklı bölümlerdeki kataloglar halinde yer almaktadır. Bu bölümler çoğunlukla farklı dükkanlara göre oluşturulmuştur. Burada hamurların birleştirilerek tiplerin esas alındığı bir sınıflama görülür. Seramiklerin tarihlenmesi çok sayıdaki sikke buluntusuna göre yapılır. Sikkelerden tanımlananların sayısı 1065’dir. Dükkan başına düşen sikkelerin sayısı 6 ile 162 arasında değişir (Crawford, 1990:2). Yayındaki seramikler Çalışmamızın küçük bir grubu ile çağdaş olmakla beraber buluntuların kapalı bir tabakadan ve sınırlı bir dönemden gelmesi açısından çalışmamız için önemlidir.

Dereağzı

Morganstern’in Kaş yakınlarındaki Dereağzı Kilisesi ve kalesi çevresindeki çalışmalarını içeren kitabında J. Rosser ve T.E. Gregory, Geç Bronz Çağı, Hellenistik, Roma-Geç Roma, Erken Hıristiyan ve Orta Bizans Dönemi’ne ait 41 seramiği kataloglamıştır (Morganstern, 1993). J.Rosser tarafından hazırlanan bölüm “Antik ve Bizans seramikleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümdeki seramikler 1975’de sistematik yüzey araştırmasının başladığı yıl toplanan seramikleri içerir. Seramikler kilise ve kalenin bulunduğu tepenin arkasındaki alandan toplanmıştır. Seramikler arasında özellikle Geç Roma-Erken Bizans’a ait Likya’nın başka yerlerinde bulunan tipte

seramiklerin bulunduğu ve 4.yy.'dan 8.yy. başına kadar olan döneme tarihlendikleri belirtilmektedir. Orta Bizans Dönemine ait 5 kase parçası (2 ağız, 1 kaide, 2 gövde parçası) tanıtılır ve bu örnekler 1190-1220 arasına tarihlenir.

T.E.Gregory tarafından hazırlanan bölümde Orta ve Geç Demir Çağı, Geç Klasik, Hellenistik, Roma, Geç Roma, Erken Bizans, Orta Bizans ve tarihi bilinmeyen seramikler için ayrı ayrı başlıklar açılmıştır. Geç Roma Erken Bizans Dönemi'nden 4 parça vardır ki bunlar Foça emitasyonları olarak tespit edilmiş; ve 5.-6. yy.'lara tarihlendirilmiştir.

Tille Höyük

Tille höyük kazı kitabının içerisinde seramiklere bir bölüm ayrılmıştır. Kitap Tille'deki Ortaçağ buluntularını içeren ilk cilttedir (Moore, 1993) . Yayında 358 seramik yer alır ve bunlardan 48'i sırsızdır. Seramikler 12 grup altında incelenmişlerdir. Bu gruplar; “yerel seramikler” (ki üretim yeri olarak Tille değil Samsat düşünülmektedir), “kırmızı astarlı kaplar”, “sırsız seramikler”, “beyaz hamurlu ve perdahlı kaplar”, “sırlı kaplar”, “Suriye sırlıları”, “çift sırlı kaplar”, “sıraltı kaplar”, ““Tell Minis” kapları”, “tek renk sırlılar”, “kandiller” ve “el bombaları”dır.

Gruplamanın kullanım seramiklerinde formlara, sırlı seramiklerde teknik ve renge göre yapıldığı belirtilir. Her parça için kısa bir katalog hazırlanmış ve metnin sonunda seramiklerin çizimlerine yer verilmiştir. Ancak ne katalogda ne de başka bir bölümde buluntular için bir tarih önerilmez. Yayın bir kazı malzemesinin yayını olmasına rağmen seramikler ortaya çıkarıldıkları mimari tabakalar içerisinde değerlendirilmez.

Ölüdeniz'deki Gemiler Ada ve Karacaören Ada

Likya'nın batı sınırında Ölüdeniz'deki Karacaören ve Gemiler Adası'ndaki yüzey araştırması sonuçları S. Tsuji tarafından bir kitapta toplanmıştır. Kitabın sonunda D. Bakirtzis'in yardımları ile oluşturulduğu belirtilen katalog 1991-92 yılları arasında bulunan 327 seramikten seçilen ve 3.-13. yy.'lar arasına tarihlenen 69 örneği kapsar (Tsuji, 1995:135-160).

Çalışmanın girişinde Kartaca'da Michigan Üniversitesi tarafından yapılan çalışmada, kullanılan sınıflamanın esas alındığı ve seramiklerin kap tiplerine, biçimlerine ve hamurlarına göre sınıflandırıldıkları belirtilir. Gemiler ada ve Karacaören Ada'daki seramikler ayrı başlıklar altında ele alınır. Her bir parça için hazırlanan katalogda; parçanın niteliği, hamur rengi (Munsell renk kataloğuna göre), ölçüleri, tarihlendirmesi ve yakın benzerine yer verilen referans bölümleri bulunur. Seramikler kronolojiye göre dizilmiş, çalışmanın sonunda bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Burada seçilen 69 örneğin 5 farklı gruptan örnekler içerdiği söylenir. Bu gruplardan ilki, “ince seramikler”dir ki, bu tanım sofrta kapları için kullanılır. Bu seramikler astarlı veya perdahlı yüzeylere sahip olmaları ile karakteristiktirler. İkinci grup “düz seramikler” olarak adlandırılır. Bunlar da sofrta yada yiyecek hazırlama ve depolama işlerinde kullanılan seramikler olarak ifade edilir. Sonraki gruplar ise aslında düz seramiklerin alt grupları olan “pişirme kapları”, “taşım kapları” ve “depolama kapları”dır. Aslında temelde iki farklı gruptan olan seramiklerin neden beş farklı grup olarak görüldüğü yayından anlaşılabilir. Bu ayrımın hamurlara göre olabileceği akla gelir. Bu durumda

seramiklerin sınıflandırılmasında seramik gruplarının mı işlevsel özelliklerinin mi esas alındığı anlaşılmaz.

Gritille

Gritille'deki kazıların sonuç raporu niteliğindeki çalışmanın içerisinde Ortaçağ seramiklerine bir bölüm ayrılmıştır (Redford, 1998). Aslında Gritille'de daha erken seramiklerinde ortaya çıkarıldığı ancak yayında sadece Ortaçağ örneklerinin tanıtıldığı anlaşılmaktadır. Çalışmada toplam 2194 kap yer alır ve sırsız seramikler tiplerine göre gruplandırılır. Bu gruplama parçanın niteliğine ve ağız çapına göre yapılmış; açık formlar ve kapalı formlar olarak iki ana grup oluşturulmuştur. Kaplar tanımlanırken katkı maddeleri, hamur renkleri ve bezemelerine yer verilir. Yayında ayrıca tek kulp ve kaide parçalarının türleri tespit edilmeye ve türlerine göre gruplandırılmaya çalışılır.

1.3. Makaleler

Didim

Tuchelt Anadolu'nun güney batısındaki Didim'de ortaya çıkarılan seramikleri ele alır (Tuchelt, 1986). Yayında sunulan seramiklerin seçimindeki ana kriter hamurları, ikinci kriter ise tipolojidir.

Hamurlar renklerine göre belirlenmiştir. Araştırmacı bunun geleneksel bir yöntem olduğunu ve arazi şartlarında uygulanabilecek daha iyi bir alternatif bulunmadığını belirtir (Tuchelt, 1986:153). Parçalarda renk iki farklı yerde tespit edilir; taze kırıldıkta renk ve yüzey rengi. Her hamur için standart örnekler bu yöntemle belirlenir ve yeni buluntular bunlarla karşılaştırılır. Didim'de 40 farklı renk 3 ana grupta birleşmiştir, kırmızı, sarı ve gri-siyah. İ.Ö.7.yy. ve İ.S. 7.yy. arasına tarihlenen seramiklerin sınıflandırılmasında bu üç ana grup kullanılır (Tuchelt, 1986:154). Araştırmacı tarafından bu sistemdeki probleme dikkat çekilir. Hamur renklerinin arasındaki bağlantı ve hamurların bileşimi. Kilin rengi içine atılan katkı maddelerine göre değişecek ve bu durum kilin gerçek rengini tespit etmeyi güçleştirecektir (Tuchelt, 1986:154). Başka bir problemde renklerin zaman içinde değişikliğe uğramasıdır. Renk tanımları için C.E.C renk kataloğuna göre yapılmıştır.

Seramiklerin seçimindeki ikinci kriter kap tipolojisidir. Burada en sık karşılaşılan formlar rehber olarak kullanılmış ve kulp, ağız gibi kap bölümleri belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra bunların üretim tekniklerine ve yüzey biçimlenişlerine bakılmıştır. Buluntuların tarihlendirilmesinde diğer yerleşimlerle karşılaştırma yoluyla yapılır. Buluntular genellikle Atina ile karşılaştırılmış, yazılı dönemler için ise karşılaştırma yapmaya gerek duyulmamıştır. Seramiklerin üretim yerinin lokalizasyonu için renk tespitleri kullanılmış. En sık ele geçen seramikler yerel üretim olarak belirlenmiştir.

Miletos

Miletos'un sırsız seramikleri 1980'lerin ortasındaki yayınlarda yer almaya başlar. Yerleşimin İmparatorluk dönemlerinden birinin seramikleri yayınlanır. Burası Miletos'un tiyatrosu üzerindedir ve "Heroon I" olarak adlandırılır. Bu alan 1985'de kazılmıştır (Pülz, 1986). 1984'de "Heroon III" kazılmış ve 1987'de yayınlanmıştır (Pülz, 1987). Buluntuların dönemleri "Heroon I" için Orta İmparatorluk, "Heroon

III'deki S/T vi/vii açmaları için Erken İmparatorluk ve aynı yerleşimin T x açmaları için Geç İmparatorluk Dönemi'dir.

Buluntular "Heroon I" için 2000'den fazla parçayı içerir. Bunlar arasında büyük "dolum"lar ilk sıradadır. Seramik buluntuların kataloğu 5 ana gruba bölünür. Tüm ince seramiklerle birlikte sigillata ve diğer seramikler birlikte bir grupta yer alırlar. Diğer gruplar sırsız seramikler olarak ayrılmıştır. Bunlar tipolojik olarak "testi", "amphora", "kase" ve "pişirme kabı" olarak gruplandırılır. Sonraki dönemlerde "tavalar" ve "güveç biçimindeki pişirme kapları" buluntulara eklenir.

"Heroon III" buluntuları öncelikle, "kurşun sırlı seramikler", "kandiller", "sigillatalar", "diğer ince seramikler", "sırsız seramikler" ve "amphora" olarak gruplandırılmıştır. Burada amphoralar sırsız seramiklerle birlikte ele alınıp gruplandırılır. Bu yerleşimdeki ikinci buluntu grubu da aynı şekilde sınıflandırılır. Buluntuların tarihlendirilmesi seramiklerin diğer yerleşimlerden paralellere göre yapılır. Sınıflamanın kriterleri yayında söylenmiş, ancak seramikler için bir değerlendirme yapılmamıştır.

Kilise Tepe

Makalede Bizans seramikleri D.Collon (1994) tarafından hazırlanmıştır. Geç Roma ve Bizans seramikleri arasında 4 sırsız seramik parçasına yer verilir (fig. 6:12-15). 4 parçada oldukça küçüktür; sadece hamurları tanımlanmış ve parçalardan biri olan bir kulp için hamurundan dolayı pişirme kabı tespiti yapılmıştır. Sırsız seramiklerin bu kadarla sınırlı olduğu yayın, seramik yayınlarında sırsızların durumu için tipik bir makaledir.

Limyra

Limyra'daki Bizans seramiklerinin ayrıntılı olarak tanıtıldığı bir yayın bulunmaz. 1991-96 dönemindeki çalışmaların değerlendirildiği bir makalede, U. Eisenmenger tarafından seramiklere ait kısa bir tanıtmanın yapıldığı bir bölüm yer alır (Borchhardt, 1997:406-408). Yayında çok kısa olarak Afrika, Kıbrıs, Foça Kıymızı astarlı seramiklerinin ve "unguentarium"ların varlığına ve tarihlerine değinilir. Ayrıca genelde yerel hamurdan yapılmış, günlük kullanım kaplarının varlığına dikkat çekilir. Bu kaplar, çok sert pişimli, ince cidarlı mutfak kapları olarak tanımlanır. 6. ve 7. yy.'lara tarihlenen bu kaplar arasında yer alan "pişirme kapları"nın ise üçgen ağızlarının ile karakteristik olduğu belirtilir. Ayrıca 5.-7. yy.'lara ait amphora parçalarının da buluntular arasında yer aldığı söylenir. Ancak çizim ya da fotoğrafa yer verilmez, ayrıca Limyra'da bulunan 6 unguentarium örneğinden, Bizans yol sistemiyle ilgili bir makalede söz edilir ve mür yağı kültü nedeniyle Demre'de üretildikleri ileri sürülür (Pülz ve Ruggendorfer 1995:66-70). Bu makalede de "unguentarium"ların çizim ya da fotoğrafları bulunmaz.

Kyaneai

1989-92 ve 1993-94'de Kyaneai'de toplanan ve M.Ö. 6.-M.S. 13. yy.'lar arasına tarihlenen seramikler I. Mader tarafından katalog niteliğindeki iki makalede tanıtılmıştır. İlk makaledeki (Mader, 1996) 156 örneğin 51'i (36 sırsız ve 15 sırlı) ve ikinci makaledeki (Mader 1998) 121 örneğin 24'ü (21 sırsız ve 3 sırlı), M.S. 4.-13. yy.'lar

arasına tarihlenir. Bu makalenin sonunda 1989-94 arasında bulunan ve 12.-14.yy.'lar arasına tarihlenen 21 sırlı seramik V. François tarafından incelenmiştir.

Kinet Höyük

Akdeniz ticaretinin limanlarından biri olması açısından önemli bir merkez olan Kinet, 12. yy. sonundan- 14. yy. başına kadar olan döneme ait buluntular içermektedir (Redford, 2001).

Kinet'deki Ortaçağ tabakalarının, genellikle Kıbrıs ve Ege'de yaygın görülen ve 12. yy. ikinci yarısı-13. yy. başına tarihlenen sırlı tabaklarla karakteristik olduğu belirtilir. Yayında sırsız seramiklere de yer verilir. Sırsız kapların form, hamur ve bezeme özellikleriyle Kuzey Suriye ve Cezire'deki örneklere benzerlik gösterdiği belirtilir. "Testiler" ve "pişirme kapları" yoğun rastlanan formlardır. Amphoraların çok az olduğu belirtilir. Makalenin arkasında kapların çizimleri verilir. Seramiklere ait bir katalog sunulmaz sadece metnin sonunda "figürlerin listesi" diye bir başlık açılmış ve burada bir iki cümle ile hamur, astar ve sır tanımı yapılmıştır. Renkler standart bir renk kataloğuna göre verilmemiş gözle tanımlanmıştır. Ölçüler de ayrıca yazılmamış, çizimlerin yanına ölçekler konulmuştur.

Sırsız kaplardan iki testi için restitüsyon yapıldığı çizimden anlaşılır. Bu iki kapta (fig.31 ve 36) ağzın küçük bir bölümü korunmuş olmasına rağmen kulplu ve halka kaideli olarak restitüe edilmişlerdir. Bizans kap çeşitlemeleri ve kazılan yerleşimdeki sıklıkla rastlanan kap tipleri esas alınarak restitüsyonların gerçekleştirilmesi, malzemeyi ilk elden çalışan araştırmacıların düşüncesinin yansıtması açısından değerlidir. Ancak burada restitüsyonlarda mevcut parçalardan testinin kulplu ya da kulpsuz olduğunun anlaşılması bile güç olduğu halde iki (fig 31) ve tek kulplu (fig 36) olarak gösterilmişler ve kulp kesitleri de sunulmuştur. Burada bir açıklama olmadığı için akla kulpların mevcut olabileceği gelmektedir; nitekim fig. 36'daki kabın omuz bölümündeki bir motif de çizimde gösterilmiştir. Bu durumda gövde ve kulpa ait parçaların mevcut olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak bu durum çizimden anlaşılmadığı gibi bir açıklama olarak da yer almaz.

2.Kıbrıs'taki yerleşimlere ait seramik yayınları

Kornos

Catling ve Dikigoropoulos tarafından yayınlanan makalede (1970:37-61) Erken Bizans Dönemi'ne ait diğer küçük buluntularla birlikte seramiklere de yer verilir. Seramikler "Geç Roma", "Sırsız Seramik" ve "kandil" olmak üzere üç grupta incelenir. Çalışmamız için önemli olan sırsız seramikler başlığı altında; "testi", "amphora" ve "pişirme kapları"ndan oluşan toplam 13 kaptır. Her kap için hazırlanan kataloglarda buluntu durumu, ölçüler ve karşılaştırma örnekleri verilir. Ayrıca makalede kapların çizim ve fotoğrafları da bulunur.

Dhiorios (Mersineri)

Kıbrıs'ın kuzey batısındaki yüzey araştırmalarında Dhiorios'da 7.-8. yüzyıla tarihlenen bir seramik atölyesi ve seramikler bulunmuştur (Catling, 1972:1-82). Makalede kazılan alanlara göre "Alan I", "Alan II" ve "Alan III" olmak üzere bölümlenme yapılmış ve seramikler buluntu yerine göre tanıtılmıştır. Sadece Geç Roma

kırmızı astarlıları değil sırsız seramikler de makale kapsamına alınmıştır⁴. Sırsız kap türleri arasında “pişirme kabı”, “tava”, tavalara ait “kapak”lar, “tabak”, “kase”, “testi”, a, “mphora” ve “ayak”lar bulunur.

Paphos

1970-1971 yılları arasında Kıbrıs’daki Paphos’da yapılan kazıların sonuç raporu niteliğindeki makale Megaw tarafından yayınlanmıştır (1972:323-343). Makalede 5.-6.yüzyıldan 13.yüzyıl ortalarına kadar seramiklere yer verilir; 5.-6.yüzyıldan ve 9.yüzyıldan birer amphora, 13.yüzyıldan iki pişirme kabı ve 12.-13. yüzyıldan sırlı kase ve testiler bulunur. Makalede seramikler için katalog verilmez ancak kapların çizimleri yer alır.

3.Yunanistan’daki yerleşimlere ait seramik yayınları

Yunanistan’daki Bizans seramik yayınlarının ilki 1910-11’de yayınlanan Sparta kazısının sırlı seramikleridir (Dawkins ve Droop, 1910-11). O’nu Atina (Waagé, 1933) ve Korint (Frantz, 1938) kazılarının seramik çalışmaları izler; kazı raporlarıyla birlikte düzenli yayınlanan seramik çalışmalarının sonuçları açısından bu iki merkez önemlidir ve Akdeniz çanağındaki diğer çalışmalar için karşılaştırma ve tarihlendirme malzemesi sunarlar. Korint’deki sırsız seramikler için ayrıca bir makale bulunur ki; aşağıda ayrıntılı ele alınacaktır. Selanik, Thebes, Palaipaphos, Boeotia, Peleponnes, Enkomi ise önemli merkezler olmasına rağmen yayınlarında sırlı seramiklere yer verilir⁵. Thebes’deki kazıların sonuçları ise sırlı ve sırsızlara yer verilen bir makale ile tanıtılmıştır ancak, sırsızlar 13.-14.yüzyıla tarihlenen, kazıma ve astar boyaları ile karakteristik olan bir gruptur⁶.

Atina

Atina Agora’sındaki kazıların ilk sezon sonuçlarının toplandığı kitapta İ.Ö.1.yüzyıl ile İ.S.13.yüzyıl arasına tarihlendirilen seramikler yer alır (Waage, 1933); ancak seramiklerin tamamı astarlı ya da sırlı kaplardan oluşur. Kitap daha çok sofa kaplarının tiplerini tanıtan bir katalog niteliğindedir ve sırsızlara yer verilmez.

Agora kazılarının seramikleri hakkında ikinci ve daha ayrıntılı bir yayın 1959 yılında yayınlanan ve yirmi kazı sezonunun malzemelerinin incelendiği kitaptır (Robinson, 1959). Seramikler İ.Ö. 1.yüzyıl ile İ.S. 7.yüzyıl başı arasına tarihlenir ve kronolojiye göre “F”, “G”, “H”, “J” gibi adlar verilerek sınıflandırılır⁷. “F” olarak adlandırılan grupta sırsızlar da yer alır ve “günlük kullanım kapları”, “pişirme kapları”, büyük depolama kapları” ile “çeşitli sırlı ve sırsız kaplar” olmak üzere dört gruba

⁴ Ayrıca buluntular arasında geç Hellenistik ve erken Roma seramikleri de vardır.

⁵ Bu merkezlere ait seramikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selanik için C. Bakirtzis ve D. Bakirtzis 1981, Thebes için P.Armstrong 1993, Palaipaphos için Maria-Louise 1998, Boeotia için J. Vroom 1998, Peleponnes için Sanders 1989; bu yayında 14.yüzyıla ait 3 sırsız amphoraya da yer verilir, Enkomi için Papanikola-Bakirtzis 1989; bu yayında sırsız 3 gövde parçasına yer verilir.

⁶ Bu seramikler Lakonia’da bulunan sırsızların tipik örnekleridir. Bu grubun üretildiği bir atölye de kazılarda ortaya çıkarılmış ve yayınlanmıştır; ayrıntılar için bkz. Vassi 1993.

⁷ Ancak yazar yayında grupların tarihlendirme kriterleri verilmez.

ayrılır⁸. Kitapta kapların çizimleri yerine fotoğrafları verilir, tamamına yakın bölümü restitüe edilen kapların fotoğrafları iyi kalitededir. Sırsızların da incelenmesi açısından önemli bir yayındır ancak en geç 7.yüzyıl buluntularını içerir.

Korint

Korint'deki seramikler 1967 yılında bir makale kapsamında incelenmiş (MacKay, 1967) ve yayında sırlılarla birlikte sırsızlar da çalışma kapsamına alınmıştır. Tarihlendirmede ise sırlılarla birlikte değerlendirilerek 10.-13. yüzyıl arasına verilirler. Sırsızlar “düz sırsız testi ve çömlekler”, “mat boyalı testi ve çömlekler”, “pişirme kapları”, “sırsız kaseler”, “mat boyalı pithoslar” ve “kandiller” olmak üzere altı grupta incelenir; her grup kendi içinde kronolojik dizilir. Örneklerden her biri için kabın ölçülerinin verildiği, hamur ve formunun tanımlandığı kataloglar bulunur. Katalog bölümlerinin arasında ya da sonunda karşılaştırma malzemelerinin de söylendiği değerlendirmeler vardır. Ayrıca, kapların çizimleri ile birlikte tüm olanların fotoğrafları da yayına eklenmiştir. Buluntuların türlere göre gruplandırıldığı, kronolojik düzen içinde sunulduğu, katalog ve değerlendirmelere yer verilen; sırsız yayınları arasında ayrıntılı olarak nitelendirilebilecek bir incelemedir.

Nichoria

Nichoria kazılarının seramiklerinin tanıtıldığı makalede seramikler mimariye göre belirlenen ve “Alan I”, “Alan II”, “Alan III” ve “Alan IV” olarak adlandırılan, buluntu yerleri esas alınarak gruplandırılmıştır. Sırsızlar Alan II ve IV’de ortaya çıkarılmıştır ve 5.yüzyıldan 12.yüzyıl ortalarına kadar uzanan döneme tarihlendirilir. 49 kap için hazırlanan katalogda “testi”, “amphora” ve “pithos” türündeki kaplara rastlanır. Kataloglarda kapların ölçüleri, hamur ve tip tanımları ile Munsell renk kataloğuna göre hamur renkleri verilmiş; her kap için yapılan çizimlerin numaraları eklenmiştir.

4.Ege Adaları'ndaki yerleşimlere ait seramik yayınları

Chios (Sakızada)

Sakızada'da 1952-55 yılları arasında yapılan kazıların sonuçları 1989 yılında bir kitapta toplanmış (Ballance, Boardman ve diğerleri, 1989) ve diğer küçük buluntularla birlikte seramiklere de yer verilmiştir (Boardman, 1989:86-121). Seramikler hamurlarına göre “Erken Roma seramikleri”, “Geç Roma seramikleri”, “Diğer kaplar” ve “Kandiller” olarak beş grupta incelenmiştir. Diğer kaplar başlığı altında sırsız seramiklere ait türlere rastlanır. Bu gruptaki kaplar türlerine göre ayrı başlıklar altında ele alınmış ve her tür için kısa tanımlar yapıp paralel örnekleri verildikten sonra kapların tamamı için çizim ve katalog hazırlanmıştır. Tarihlendirme stratigrafiye göre yapılmış ve sikkelerden yararlanılmıştır; ancak benzer örneklerle de yer verilir. Buluntular İ.Ö.3. yüzyıl ile İ.S.7. yüzyıl ortalarına uzanan döneme aittir.

Thasos

Ege Denizi'nin en kuzeyindeki Thasos adasında kazılar 1969-1977 yılları arasında Sodini tarafından Aliki'deki bazilikada yapılmış; bu kazıların seramikleri 1992

⁸ Günlük kullanım kapları arasında küçük ve orta büyüklükteki kaplar, pişirme kapları grubunda pişirme kapları ve tavalar, büyük depolama kapları grubunda pithos ve amphoralar, çeşitli sırlı ve sırsız seramikler arasında da Demre buluntuları için önemli olan unguentariumlar bulunur.

yılında yayınlanmıştır (Abadie-Reynal, 1992). Yayında 5.yüzyıl başından 8.yüzyıl sonuna kadar olan döneme tarihlenen seramikler yer alır. Sigillata ve kırmızı astarlı seramik hamurları dışındaki hamurlardan üretilen kaplar sırsız olarak ayrılmış ve incelenmiştir. Sırsızların gruplandırılması tipolojiye göre yapılmış; kapların tarihlendirilmesinde stratigrafi ve benzer örneklerden yararlanılmıştır. Ancak yazar bu bölge için sırsız seramik yayını olmadığı için karşılaştırma malzemesine ulaşmanın güçlüğünden şikayet eder (Abadie-Reynal, 1992:88).

5. Suriye'deki yerleşimlere ait seramik yayınları

Suriye'deki üç merkezde yapılan kazıların seramikleri yayınlıdır. Antakya'da 1932-39 yılları arasındaki kazılarda ortaya çıkarılan seramikler Waagé tarafından yayınlanmıştır (Waagé, 1948). Dura Europos'daki kazıların seramikleri ise ilk olarak 1949'da yayınlanır (Cox, 1949) ancak bu yayınlarda sırsızlara yer verilmez; sırsızlar 1968 yılında yayınlanır (Dyson, 1968:7-52); oldukça ayrıntılı bir çalışma olan bu kitapta ise sırsızlara geniş yer verilir ancak, buluntular Hellenistik dönemden İ.S. 3.yüzyıl sonuna kadar olan döneme aittir ve çalışmamıza aynı döneme tarihlenen örnekler yer almaz. Al Mina'daki seramik yayınında da sırlılar incelenmiş sırsızlara yer verilmemiştir.

6. Filistin'deki yerleşimlere ait seramik yayınları

Kapharnaon

1968-72 yılları arasındaki kazıların sonuçları 1974'de yayınlanmıştır (Loffreda, 1974). Seramikler İ.Ö. 200 yılından başlar ve İ.S. 8.yüzyıla kadar uzanır. Yayında hem sırsız hem de Roma kırmızı astarlılarına yer verilir. Sırsızlar hamurlarına göre ayrılmış; sekiz ana grup belirlenmiştir. Her grupta o hamurda üretilen kap türleri incelenmiştir. Demre buluntularının küçük bir bölümüyle çağdaş olan seramikler stratigrafiye ve paralellere göre tarihlendirilmiştir.

Samaria

Samaria'daki kazılar 1907-1910 yılları arasında yapılır (Reisner, 1924); seramik araştırmalarının sonuçları ise 1957'de yayınlanır (Crowfoot, 1957). Yayının büyük bölümü Roma öncesi seramiklerine aittir. Roma ve sonraki döneme ait seramikler Kenyon ve Crowfoot tarafından yayınlanmıştır (Crowfoot, 1957:281-364). Roma ve sonraki döneme ait seramikler "Geç Roma A", "Geç Roma B", "Geç Roma C", "Bizans" ve "Arap" dönemi seramikleri olarak beş bölümde incelenir. Seçilen ve kataloglar yardımıyla tanıtilen seramikler stratigrafi ve benzer örneklerle tarihlendirilir.

Caesarea Maritima

Kazılar 1971'de başlar, hem karada hem de sualtında çalışılır ve 1973-74 kazılarının seramiklerini kapsayan ilk seramik sonuçları 1987'de yayınlanır (Blakely, 1987). Sırsız buluntular "amphora" ve "kandil"lerle bunlara ait ağız, kaide, kulp ve gövde parçalarından oluşur. Yayında toplam 486 parçanın katalogu sunulmuştur. Seramikler stratigrafiye göre gruplandırılır; genel seramik kataloğundan sonra her tabaka için amphora ve kandil tiplerinin değerlendirmesine yer verilir. Tarihlendirme

stratigrafi, sikkeler, benzer örnekler ve tarihi verilere göre yapılır. Ayrıca yayında petrolojik ve minerolojik analiz sonuçlarına yer verilir.

Kudüs

1970-81 yılları arasındaki Kudüs kazılarında ortaya çıkarılan seramikler 1993 yılında yayınlanır (Magness, 1993). Seramikler stratigrafiye göre gruplandırılır ve kitabın üçüncü bölümü İ.S. 4.-7.yüzyıllara tarihlenen Geç Roma ve Erken Bizans seramiklerine ayrılır. Kırmızı astarlı seramiklerle birlikte inceleme kapsamına alınan sırsızlar, formlarına işlevlerine ve kronolojiye göre sınıflandırılmıştır (Magness, 1993:184). Formlar arasında “kase”, “basin”, “tava”, “tava kapakları”, “pişirme kapları”, “depolama kapları”, “testiler”, “çömlekler”, “kapaklar”, “kandil” ve “Ampullae”lar vardır. Tarihlendirme ise bölgedeki birkaç yerleşimin stratigrafisi ile karşılaştırmalı olarak yapılır.

David

1992’de yayınlanan ve 1978-85 yıllarında David’de yapılan kazıların sonuçlarını içeren kitapta (Groot ve Ariel, 1992) seramiklere de bir bölüm ayrılmış; seramikler Magness tarafından incelenmiştir (Magness, 1992:149-278). Kentin “H” ve “K” olarak adlandırılan alanlarında ortaya çıkarılan ve geç Roma ve Erken Bizans Dönemleri’ne tarihlenen seramikler çalışmamız için önemlidir. Seramikler kronolojik olarak incelenmiş sırsız ve kırmızı astarlı gibi ayrı başlıklar açılmamıştır; ancak her kap için hazırlanan kataloglarda hamur, hamur rengi, form ve bezeme özellikleri ayrıntılı olarak tanımlanmış, karşılaştırma örnekleri belirtilmiştir. Ayrıca her kap için yapılan çizimler de yayına eklenmiştir. Tarihlendirmenin stratigrafiye göre yapılması nedeniyle önemli bir yayındır, ancak en geç İ.S. 7.yüzyıla ait buluntular içerdiğinden Erken Hıristiyan Dönemine ait buluntular yer alır.

7. Mısır’daki yerleşimlere ait seramik yayınları

Elephantine

1969-82 arasındaki kazıların seramik sonuçları 1992’de yayınlanmıştır (Gempeler, 1992). Roma döneminde terra sigillata üretim merkezi olan kentte, atölyeler ortaya çıkarılmıştır (Gempeler, 1992:15). Seramik üretiminde İ.S.3.-4.yüzyılda önem kazanır ancak üretim 641’deki Arap krallığı sonrasında da devam etmiştir. Yayında seramikler hamura göre gruplandırılır (Gempeler, 1992:17). Ana ayırım sofraya ve mutfak kaplarıdır; bu iki grup kendi içlerinde tipolojik ve kronolojik sınıflandırılır.

Buluntular için nötron aktivasyonu analizi yapılmış ve sonuçları yayına eklenmiştir. 5.-7.yüzyıl arasındaki dönemin kronolojisinin kurulduğu yayın sırsızlar için de önemli bir çalışmadır ancak yine erken dönemi kapsar.

8. Libya’daki yerleşimlere ait seramik yayınları

Berenike

Libya’daki modern Bingazi antik Berenike kentindeki kazılar 1971-76 yılları arasında yapılmış; kazılarda ortaya çıkarılan seramikler Riley tarafından yayınlanmıştır (Riley, 1979). Sırsız seramiklerin değerlendirildiği birkaç yayından biri olan kitapta İ.Ö. 200 ile İ.S.7.yüzyıl arasına tarihlenen buluntular yer alır. Hamurlar ve kil yatakları için

kimyasal analizler yapılmış, bu yolla altı yerel hamur belirlenmiştir (Riley, 1979:94-96); ana gruplama ise tipolojiye göredir. Yayında ayrıca amphora tiplerinin dağılım alanları da harita üzerinde işaretlenmiştir. Sırsızlara geniş yer verilen titiz bir yayın olmasına rağmen çalışmamızın küçük bir grubu için çağdaş örnekler içerir.

9. Tunus'daki yerleşimlere ait seramik yayınları

Kartaca

Kartaca'daki kazılarda ortaya çıkarılan seramikler Fulford ve Peacock tarafından hazırlanan bir kitap ile tanıtılır (Fulford ve Peacock, 1984). Yayında seramikler "Kırmızı astarlı seramikler", "Amphoralar", "Sırsız seramikler", ve "Kandiller" gibi yaygın olarak kabul gören gruplar altında incelenmiştir. Sırsız seramikler başlığı altında mutfak kapları yer alır, türler; "kase", "tava", "testi", "kapak" ve "Mortaria"dır. Buluntular İ.S. 400-İ.S. 650 yılları arasına tarihlenir. Sırsızlara ayrılan bölümün girişinde tipoloji ve kronolojinin tanıtıldığı kısa birer bölüm bulunur; daha sonra her kap için hazırlanan kataloglar, çizimler eşliğinde sunulur. Akdeniz çanağındaki önemli bir merkez olan Kartaca'nın seramiklerine ait kitap sırsızlara ağırlıklı yer vermesiyle önemlidir ancak yine erken döneme ait buluntular içerir.

Yayınların durumuna bakıldığında sırsız seramiklere genel kazı buluntuları arasında çok az yer verildiği dikkat çekicidir. Sırsız seramiklere yer verilen yayınlar ise genellikle en geç İ.S.7.yy. buluntularını içermektedir, sonraki dönemlerden buluntulara İstanbul Saraçhane, Perge ve höyük kazılarının Ortaçağ tabakalarına ait yayınlarda yer verilmektedir. Seramik yayınlarında dikkati çeken bir başka konu ise, terminolojinin kurulmamış olması nedeniyle, seramik gruplarının belirlenmesinde, türlerinin ve tiplerinin tanımlanmasında ortak bir dil olmayışıdır. Çoğu zaman aynı tip ve boyuttaki bir kap birbirinden farklı isim ve işlevlerle tanımlanmaktadır. Ayrıca yayınların çok az olması nedeniyle karşılaştırma malzemesi bulmak ve kronolojiyi kurmak zorlaşmaktadır. Sırsızlar için hamur analiz çalışmalarının olmayışı nedeniyle kapların köken tespiti de güçleşmektedir.

Kısaltmalar

AJA	American Journal of Archaeology
ANAT.STUD.	Anatolian Studies
DOP	Dumbarton Oaks Studies
IST.MIT.	Istanbul Mitteilungen

KAYNAKÇA

Abadie-Reynal C. ve J.P. Sodini (1992). *La céramique paléochrétienne de Thasos*, Athens.

Arthur, H. ve S. Megaw, (1972) "Supplementary Excavations on a Castle Site at Paphos Cyprus 1970-1971" *DOPs*, 26, 323-343.

Atik, Neşe (1995). *Die Keramik Aus Den Südthermen Von Perge*, Tübingen 1995.

- Baker, H.D., D. Collon ve diğerleri, (1995) “Kilise Tepe 1994” *ANAT. STUD.*, XLV, 139-191.
- Bakırer, Ömür (1980). “The Medieval Pottery and Baked Clay Objects”, Maurits N. van Loon (ed.), *Korucutepe III*, Amsterdam – New York – Oxford.
- Ballance, M. ve diğerleri (1989). *Excavations in Chios 1952- 1955 Byzantine Emporio*, Oxford.
- Blakely, J. (1987). *Caesarea Maritima. The pottery and dating of vault 1: horreum, Mithraeum and later uses (The joint Expedition to Caesarea Maritima Reports 4)*, Leviston-Queenston.
- Borchhardt, Jürgen (1997)B “Grabungen und Forschungen in Limyra aus den Jahren 1991-1996, (Ursula Eisenmenger, Die spätantike Keramik vom Ptolemaion in Limyra)” *JAHRESHEFTE DES ÖSTERREICHISCHEN ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES IN WIEN*, 66, 406-408.
- Catling, H.W. (1972). “An Early Byzantine Pottery Factory at Dhiorios in Cyprus.” *Levant*, IV, 1-82.
- Catling H.W. Ve I. Dikigoropoulos (1970). “The Cornos Cave: An Early Byzantine Site in Cyprus.” *LEVANT*, II, 37-62.
- Crawford. Stephens C. (1990). *The Byzantine Shops at Sardis*, London.
- Degeest, Roland (1993). “Some Late Roman Unguentaria”, *Sagalassos II*, Leuven 183-190.
- Dyson, S. (1968), *The excavations at Dura Europos IV.1.3. The Commonware pottery. The brittle ware*, New Haven.
- François. V. (1995). *La céramique byzantine à Thasos*, Paris.
- Frantz H., A..Thompson ve Travlos (1988). *Late Antiquity : A.D. 267-700 (The Athenian Agora Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens 24)*, Princeton N.J.
- Fulford M.G. ve D.P.S. Peacock (1984). *Excavations at Chartage: The British Mission Volume 1-2, The Avenue Du President Habib Bourguiba, Salammbo: The Pottery and Other Ceramic Objects From the Site*, University of sheffield Department of Prehistory and Archaeology.
- Gassner, Verena (1997). *Das Südtor der Tetragonos – Agora Keramik und Kleinfunde*, Wien.
- Goldman, H. (1935). “Preliminary expedition to Cilicia, 1934, and excavations at Gözülü Kule, Tarsus”, *AJA*, 39, 1935, 526-549.
- Goldman, H. (1936). “Excavations at Gözülü Kule, Tarsus”, *AJA*, 41, 1937, 262-286.
- Goldman, H. (1937). “Excavations at Gözülü Kule, Tarsus”, *AJA*, 42, 1938, 30-54.
- Goldman, H. (1938). “Excavations at Gözülü Kule, Tarsus”, *AJA*, 44, 1940, 60-86.
- Goldman, H.(ed.) (1950). *Excavations at Gözülü Kule, Tarsus I, The Hellenistic and Roman Periods*, Princeton.
- Groot Alon de ve Donald T. Ariel (1992). *Excavations at the City of David 1978-1985, II Stratigraphical, Environmental and Other Reports*, Jerusalem.
- Hayes J.W. (1992). *Excavations at Saraçhane Istanbul 2 The Pottery*, Princeton.

- Hellström, P. (1965). *Labraunda. Swedish excavations and researches 2.1: Pottery of classical and later date, terracotta lamps and glass (Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Athen 4, V, ii:1)*, Lund.
- Jones, F. (1950). *The Pottery in Tarsus*, Princeton.
- Loffreda, S. (1974). *Cafarnao II: La ceramica*, Jerusalem.
- Mac Donald, W.A. (1983). *Excavations at Nichoria in Southwest Greece III*, John Rosser, *The Pottery*, Minneapolis.
- Mader, I. (1990). "Keramik der Feldforschungen auf dem Gebiet von Kyenai Teil II: Die Funde aus den Jahren 1993/4." *Asia Minor Studien*, 4, 91-130.
- Magnes, Jodi. (1993). *The Late Roman and Byzantine Pottery from the City of David III*, Jerusalem.
- Magnes, Jodi (1993). *Jerusalem Ceramic Chronology circa 200-800 C.E.*, England 1993.
- Mitchell, Stephen (1980), *Aşvan Kale Keban Rescue Excavations, Eastern Anatolia I The Hellenistic, Roman and Islamic Sites*, Ankara.
- Mitsopoulos-Leon, V. (1991). *Die Basilika am Staatsmarkt in Ephesos Kleinfunde I: Keramik hellenistischer und römischer Zeit (Forschungen in Ephesos 9 9/2)*, Vienna.
- Morganstern, James. (1993). *The Fort at Dereağzı and Other Material Remains in Its Vicinity : From Antiquity to The Middle Ages*, Tübingen.
- Moore, John (1993). *Tille Höyük I The Medieval Period*, Ankara.
- Pülz, Stefan (1986). "2. Ein Keramikkomplex Der Mittleren Kaiserzeit Aus Dem Heroon I", *IST. MIT.*, 36, 13-33.
- Pülz, S. (1987). "Milet 1986. Vorbericht über die Arbeiten des Jahres 1986.2. Zwei Keramikkomplexe aus dem Heroon III", *IST. MIT.*, 37, 34-69.
- Pülz A. ve P. Ruggendorfer (1995). "Forschungen zum strassennetz in der Byzantinischen oststadt von Limyra (Lykien)." *MITTEILUNGEN ZUR CHRISTLICHEN ARCHÄOLOGIE*, I, 66-70.
- Redford, Scott (1986) "Excavations at Gritille (1982-1984): The Medieval Period a Preliminary Report." *ANAT. STUD.*, XXXVI, 103-136.
- Sagona A. (ed.) (2001). "Excavations at Medieval Kinet, Turkey: A Preliminary Report", Redford, Scott ve diğerleri. *ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES*, XXXVIII, 58-138. 25-63.
- Riley, J.A. (1975). "The Pottery from the First Session of Excavation in the Caesarea Hippodrome", *BULLETIN OF THE AMERICAN SCHOOL OF ORIENTAL RESEARCH*, 218, 25-63.
- Riley, J. (1979). *The coarse pottery, Brenice II*, Tripoli, 91-467.
- Robinson, Henry S. (1959). *The Athenian Agora Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens Volume V Pottery of The Roman Period Chronology*, New Jersey.
- Stevenson, Robert B.K. (1947). *The Great Palace of the Byzantine Emperors Being a First Report on the Excavations Carried out in Istanbul on Behalf of the Walker Trust (The University of St. Andrews) 1935-1938*, London.
- Stillwell Mackay (1967). Theodora. "Byzantine and Frankish Pottery" *HESPERIA*, XXXVI, 249-320.

Tsuji, S. (1995). *The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia Turkey)*, Osaka.

Tuchelt, K. (1986). *Zum Problem der hellenistischen und römischen Gebrauchskeramik in Milet und Didyma. Notizen zur Situation der Fundbearbeitung in der Didyma-Grabung, Milet 1899-1980*, Tübingen.

Waage, F. (1933). "Excavations in the Athenian agora: The Roman and Byzantine pottery", *HESPERIA*, 2, 297-328.

Waage, F. (1948). *Antioch on – The – Orontes IV Part One Ceramics and Islamic Coins*, Wisconsin.

Williams, Caroline (1985). "The Pottery and Glass at Alahan", *An Early Christian Monastery in Southern Turkey*, M.Gough (ed.), Toronto, 5-53.

Williams, Caroline (1989). *Anemurium The Roman and Early Byzantine Pottery*, Belgium.

Williams, Caroline (1977). "A Byzantine Well-Deposit From Anemurium (Rough Cilicia)", *ANAT.STUD.*, 27, 175-190.